

Berättelsen om en envis och mallig kirurg med bra hand och gott hjärta

Så var läget i vårt land på 1700-talet – det står i Agneta Pleijels nya roman »Drottningens chirurg«: Läkarna i riket var för få för vetenskapen, men ändå fanns doktorer som envist försökte syssla med vetenskapen. En av dem var romanens huvudfigur, Stockholmskirurgen Herman Schützer. Han var besatt av det som han såg som sin uppgift: att »all kunskap måste samlas och mörkret runt människorna skingras«, trots att han blev angripen och omstridd. Han frågade sig ibland: »Varför skulle han, en practicus, tvingas syssla med det som översteg hans förmåga? Därför att ingen annan tog sig an uppgiften: det var svaret.«

Han fanns i verkligheten. Agneta Pleijels envise Herman Schützer. Hon hittade honom när hon hade skrivit sin stora roman »Lord Nevermore«, vilken också har kunskapssökandet och frågan om vilken sorts kunskap som för människan närmare sanningen som ett centralt ämne.

Hur det gick till berättade Agneta Pleijel för mig i ett samtal som vi nyligen hade i hennes hem på Södermalm.

Hon var trött när »Lord Nevermore« var färdigskrivnen, tröttare än vad hon förstod, helt enkelt utmattad. En utmattad människa kan inte sätta igång med ett nytt romanprojekt med en gång, så hon sökte avkoppling i annan verksamhet. Hon gav sig iväg till Riksarkivet för att leta efter några släktingar som hennes mor hade berättat om. I sina efterforskningar stötte hon på en gren i familjen, Schützergrenen, som varken hon eller hennes mor hade känt till.

Det började med en tysk som hette Salomon Schützer och som kom från Danzig till Stockholm 1701. Han utbildade sig till fältskär och var så pass duktig att han blev utnämnd till generalstabskirurg och överdirektör för Chirurgiska societeten, en yrkesförening »som försvarade skräret mot såväl kvacksalvare som oförsynta mediciner«. En av hans söner var Herman Schützer (1713–1804). Denne gick i faderns spår och blev också kirurg och överdirektör, och som kung Adolf Fredriks och drottning Lovisa Ulrikas kirurg blev han adlad och fick namnet Schützercrantz.

På den tiden var kirurgin inte längre »ett föraktat handverk, utfört av löst folk i arméernas släptåg«, utan den var, som Pleijel skriver, »hållen i anseende och närmade sig vetenskaperna«. Men kirurgerna låg fortfarande i strid med medicinerna, som vägrade kirurgerna tillträde till akademien. Gång på gång avböjde konsistoriet vid Uppsala universitet, med ingen mindre än Linné i spetsen, en ansökan från Chirurgiska societeten att tillåta fältskärer att studera vid fakulteten. Schützer var en av dem som kämpade för kirurgin som en vetenskaplig specialitet i den ettriga striden.

Samtidigt var Schützer – det såg Agneta Pleijel i hans efterlämnade skrifter – en doktor som brydde sig om sina patienter. Man kunde skönja en man med hjärta bakom den besatta, stridbara och ibland tämlin-

AGNETA PLEIJEL
Foto: Ulla Montan

gen halsstarriga vetenskaparen. Det var något hos honom som Pleijel kände igen från sig själv, nämligen motsägelsen inom Schützer, som dels kunde vara högdragen, mallig, mycket beroende av aktning, särskilt från dem som står över honom, dels – det såg man i hans protokoll – vara mycket uppmärksam mot patienterna. När han beskriver den första förlossningen, som skildras i romanen, för han i sitt protokoll in flera anmärkningar om denna kvinnas fantastiska egenskaper: »Att hon var så tapper! Att hon var så munter!« Plötsligen hade Schützer tagit sig in hos Pleijel och släppte henne inte.

– Och sedan tvangs jag att sätta mig in i så mycket, berättar hon. Jag tvangs att försöka förstå så mycket. Och jag tänkte många gånger: Varför underkastar jag mig detta? För att jag skall begripa den här mannen som hade skrivit så mycket, Schützer eller Schützercrantz. Jag tänkte, det skulle en läkare göra och inte jag som inte ens förstår de latinska termerna utan hela tiden måste gå och slå upp för att begripa. Så hälften av författandet bestod av research och research jämsides med skrivandet – så var det också med »Lord Nevermore«. Svårigheten var att försöka hitta en karaktär som kan bära de problem som angår en själv, och så får man inte, enligt min vetenskapliga uppfattning, förringa eller förvanska det som faktiskt finns hos den här personen historiskt sett. Dessutom måste man försöka förstå det, så att det talar till dig och mig, berättar hon.

Det blev en fantastisk roman, som förvandlar en hög gamla skrifter på Riksarkivet till liv. Pleijel förser gamle Schützer med en ung hustru, som tycker att han skär i kvinnorna men inte vet något om dem. Hon lägger till en historia om kärlek – kärleken, som är såväl »det högsta« som »det värsta«. Det blev en berättelse om en väldig ensamhet.

Agneta Pleijel kommer att föreläsa om sin bok »Drottningens chirurg« i kursen »Professionell utveckling« i den nya läkarutbildningen på Karolinska institutet, vilken kommer att starta 2007. Boken kommer att ingå i kurslitteraturen. Detta av tre skäl.

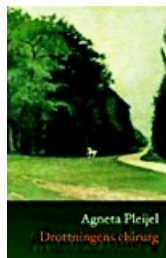
Det första skälet är att studenterna på Karolinska institutet skall få kännedom om Karolinska institutets

historia, eftersom denna historia väcker viktiga funderingar kring kunskapsbegreppet. Det började med revirstriden mellan kirurgerna och medicinarna, som Agneta Pleijel skildrar. Den varade i över två hundra år och ledde till att kirurgerna, som inte fick studera vid det fina universitetet i Uppsala, grundade Karolinska institutet, där Herman Schützers dröm förverkligades: »Att allt måste läras att samverka, även medicinen med kirurgin.«

Det andra skälet är det som vi redan har berört, att Pleijels roman är ett viktigt inlägg i debatten om vad som är kunskap och hur vi når den. I en tid där bedside-diagnostiken blir en alltmer tynande konst är det bra att läsa om Herman Schützers far, gamle fältskären Salomon, som »har inte sällan uppövat handen till ett fulländat sinnesorgan, jämförbart med örat och ögat«. Så är det också med Herman Schützer själv, som ser kirurgin »som en konst som tar ögat och känslan i bruk och i många fall också hörseln och smaken« och som ser vetenskapen som ett kunskapssökande där »iakttagelsen kommer först och hypoteserna följer«. Det finns underbara beskrivningar av den sinnliga kunskapen i Pleijels roman, och det är viktigt att uppmärksamma studenterna på att denna kunskapsform finns.

Karin Johannisson, professor i idé- och lärdoms-historia vid Uppsala universitet, beskrev i sin bok »Tecknen – Läkaren och konsten att läsa kroppar« hur den moderna medicinen såg kroppen alltmer »som en maskinkropp vars kraft, aktivitet och tålighet kunde bestämmas i exakta värden: hjärtslag och tarmrörelse, motorik och reflexer, hudkänslighet och uttrötthet ... I stället för att avlyssnas och avkännas kunde patienten, projicerad på en skärm, beskrivas i siffror eller tolkas under mikroskopet. Själv tycktes hon stiga allt längre bakåt i bilden.«

När man däremot söker sinnlig kunskap, som man

»DROTTNINGENS
CHIRURG«
kom 2006 på
Norstedts För-
lag. Finns även
som talbok.

gör inom bedside-diagnostiken, stiger patienten åter fram. Det uppstår en direkt kontakt mellan doktorn och patienten som kan skapa förtroende och tillit och som ger läkaren en annan sorts kunskap än den rent teoretiska. Det är en fråga som Agneta Pleijel ställer i »Lord Nevermore«: »Är det inte så att begreppen och abstraktionerna som det västerländska tänkandet bygger på bara ur en bestämd synvinkel ökar den mänskliga kunskapen? Och att abstraktionerna samtidigt döljer och osynliggör en annan kunskap?« Det kan vara bra att studenterna funderar på sådana frågor och försöker hitta sina egna svar.

Det tredje skälet är att uppmuntra studenterna till att läsa skönlitteratur. »Drottningens kirurg« är en bok som skapar stor läslust, och den bottnar i en värld som studenterna är på väg in i. Lars Gyllensten, som var en utmärkt vetenskapare och en lysande författare, skrev en gång: »Att skriva och läsa har med frihet att göra – med befrielse – med att man öppnar vägen till andra möjligheter än det givna och närliggande.« Att ha ögon också för det osannolika, det oväntade, det otroliga är en viktig förmåga både hos läkaren och hos forskaren. Det är en viktig förmåga också för människan. »För litteraturen lär oss«, sade den fina polska poeten och Nobelpristagerskan Wislawa Szymborska, »att det finns ingenting som är vanligt och normalt. Ingen sten och inget moln därövanför. Ingen dag och ingen natt därpå. Och i synnerhet ingen, ingens tillvaro i världen. ... Allt blir märkligt.« Det är fint att känna så för då blir livet självt rätt så märkligt. Det är inte dumt i en tid när utbrändheten – också bland oss doktorer – breder ut sig.

Astrid Seeberger

överläkare, njurmedicinska kliniken, Karolinska
Universitetssjukhuset Huddinge

Citatet

Nils Törnblom:

»Det där med vädret får du diskutera med dina gelikar ...«

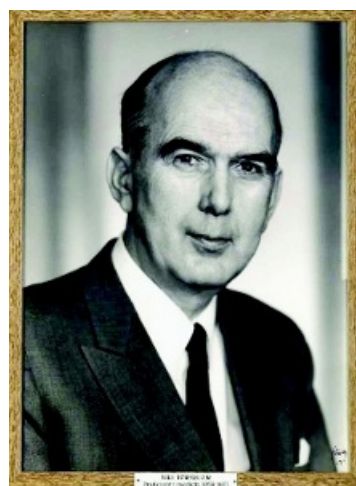
Nils Törnblom var en av Ask-Upmarks docenter i Uppsala. Han blev sedan en professor av den gamla sorten, om vilken det dock egentligen inte finns några särskilt festliga historier att berätta. Morbus Takayasu var ett av hans stora kliniska intressen.

I Umeå blev Törnblom en av de allra första medicinprofessorerna när staden fick sitt universitet. Citatet ovan speglar den gammaldags attityd som en gång i tiden de pompösa professorerna kunde tillåta sig.

Bakgrunden till citatet var denna: Under en lördag gick en av klinikens underläkare helgrönd och fick så småningom tid att äta sin lunch i sjukhusmatsalen. Där satt professor Törnblom ensam vid ett bord. Underläkaren kände sig illa till mods. Han hade

ingen större lust att sätta sig invid chefen, men fann det också oartigt att demonstrativt sätta sig någon annanstans i den öde matsalen.

Han slog sig ner, började äta sin lunch och tyckte att det kanske ändå var dags att säga något vänligt. Han tittade ut, noterade det dystra höstregnet och anmärkte vänligt till Törnblom, att »det ser ut att bli dåligt väder över helgen«. Törnbloms avsnoppning var repliken i citatet.

**NILS
TÖRNBLOM**
(1911–2003), en
av de första me-
dicinprofessor-
na vid Umeå
universitet.

Stephan Rössner

professor,
Karolinska Universitetssjukhuset Huddinge